

Tarih Öğretiminde Yardımcı Metinler: Sınıftaki Karikatürler

Murat ERDEM*

ÖZET

Bu çalışma, siyasi karikatürlerin tarih öğretiminde kullanılabilir alternatif görsel malzemeler olabileceğini ve öğrencilerin tarih derslerinde daha aktif rol alarak öğrenme sürecine katılabileceğini öngörmektedir. Böyle bir yaklaşımın, tarih öğretiminde önemli faktörlerden biri olan “geçmişteki günceli yakalama” düşüncesine katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Birer popüler kültür ürünü olan ve resmî tarihe alternatif bakış açıları sunabilen siyasi karikatürlerin yayımlandıkları “dönemin ruhunu” taşıyarak halkın eğilimlerini, kamuoyu gündemindeki hâkim düşünceyi yansıtabildiğini ve bu haliyle tarihe tanıklık ettiklerini söylemek mümkündür. Mizahi unsurları içinde barındıran bu görsel malzemelerin, göstergebilim ve benzeri yöntemler ile analiz edilerek tarih öğretiminde ders kitabına paralel olarak kullanılması, tarih derslerinin daha çekici ve renkli bir yapıya dönüşmesine yardımcı olacaktır. Karikatürlerde yansıtılan mesajların çözümlenmesinde, öğrencilerin yapabileceği katkılar, bir anlamda öğrenci-merkezli bir yaklaşımı destekleyerek, öğrencilerin öğrenme süreci içine aktif olarak girmelerini sağlayacak, bazen de “tarihi yeniden kurmaları” söz konusu olabilecektir. Bu çalışma içinde, siyasi karikatürün tanımı ve görsel bir malzeme olarak önemi, tarih ile olan ilişkisi ve derslerde kullanımına yönelik örnek çözümlere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: tarih öğretimi, siyasi karikatürler, göstergebilim

ABSTRACT

This study aims at presenting the political cartoons as alternative visual materials to be used in teaching of history. The political cartoons, as the products of popular culture, have a significance of their own in reflecting the times and moods of the era in which they were created. Hence, a semiotic reading of these popular culture products may offer alternative texts which may shed light on official history and make the history classes more colorful and attractive. Using the political cartoons along with the history books will enhance interpretation skills of students and enable them to intersect the themes of cartoons with the relevant events and topics taught in the course. Furthermore, such an educational approach may enhance the creativity of the students by putting them into the center of the classroom activity. It is obvious that original materials analyzed by the students will provide an inspiring atmosphere for history classes and even help students to “reconstruct history”. This article covers the definition of political cartoons, its significance as visual materials, its connection with history and samples of cartoon analysis.

Keywords: teaching of history, political cartoons, semiotics

1. GİRİŞ

Danimarkalı filozof Søren Kierkegaard'ın insanlığın varlığı ile ilgili çelişkinin yansıtan “...hayat ileriye doğru yaşanırken, geriye doğru anlaşılacak durumdadır.”[1] sözleri, insanlığın

geçmiş ile gelecek arasında adeta sıkışmış bir konumda kaldığını, yaşamını anlamlandırmak ve ufkunu genişletmek için hep geçmişe bakmak zorunda olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır.

* Murat Erdem, Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü, Bornova- İzmir. e-posta: merdem@edebiyat.ege.edu.tr

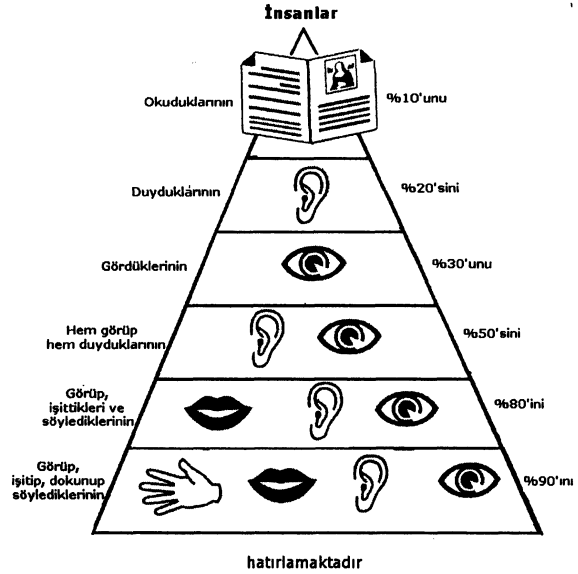
Kuşkusuz insanların geçmişe ait olayları ve olguları içinde yaşadıkları dönemin değerler sistemi ile anlamlandırarak, geleceklerini şekillendirmek durumunda olmaları, yaşamlarını zorlu ve çelişkili bir süreç haline getirmektedir. Bu durum, insanların tarih bilincine ve bu bilinci sağlayacak tarih bilimine olan ihtiyacını daha da önemli kılmaktadır. Bu bağlamda, tarih öğrenimi ve öğretiminin, tarih bilincinin ve paralelinde kimliğimizin oluşması aşamasında hayatımızın önemli süreçlerinden birini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Ülkemizde tarih öğretimi konusu, özellikle son on yıl içinde çeşitli üniversite ve Tarih Vakfı gibi kurumların girişimleriyle akademik alanda daha yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştır.[2] Bu tartışmalarda tarih öğretiminin, tarihsel olayların ve olguların geleneksel kalıplar içinde sunulduğu ve kullanılan tarih ders kitaplarının geçmişte yaşanan olayların sosyal ve toplumsal boyutlarını incelemekten çok devletin "resmî tarihini" anlatan bir içeriğe sahip olduğu düşüncesi vurgulanmıştır. Bunun sonucu olarak, tarih öğretiminde tek yönlü bir bakış açısı ve ezbere dayalı öğrenme biçimi öğrenciyi edilgen bir "dinleyici" konumuna itmektedir. Kuşkusuz, tarih içindeki olgulara ve olaylara kaynaklık eden çeşitli orijinal (esas) metinler ve kültürel ürünlerin öğrencilerin kullanımına sunulması, onların bu tarihsel kanıtlarla "haşır neşir" olmalarını sağlayacaktır. Böylece tarih dersinin içeriği kültürel ve toplumsal temalar açısından zenginleşebilecek ve bunun yanısıra öğrencilerin derslerde daha katılımcı olmaları söz konusu olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, tarih öğretiminde var olan bu yapıya yeni bir bakış açısı içinde, tarihin toplumsal boyutunu ön plana çıkartabilecek ve öğrencileri daha katılımcı olmaya yönlendirecek ve tarih derslerini daha cazip bir konuma getirebilecek bir öneri sunmaktır. Bu öneri, popüler kültürün önemli bir parçası olan siyasî karikatürlerin tarih öğretiminde kullanılmasıdır. Türk mizah geleneğini ve karikatürünü göz önünde bulunduracak olursak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden günümüze kadar olan sürede, tarih öğretiminde kullanılacak binlerce karikatürün var olduğunu söyleyebiliriz. Bu popüler kültür ürünleri, ele aldıkları konu hakkında bir yandan yayınladıkları dönemin kamuoyu görüşlerini yansıtırken, öte yandan kamuoyunun görüşlerinin ideolojik açıdan nasıl şekillendiğinin incelenmesine de imkân verecektir. Böyle bir açılım tarih referanslarımızı zenginleştirerek ve kullanılan tarihsel kanıtlar, öğrencilerin daha fazla katılımını sağlayarak analitik becerilerini arttıracak ve tarih kitaplarında sunulan bilgileri daha etkili ve kalıcı bir biçimde özümsemelerine yardımcı olacaktır.

Bu yaklaşımın, tarih öğretiminin çok yönlü anlayış ve disiplinler arası bir yaklaşım içinde yapılandırılması gerekliliğine küçük bir katkı yapabileceği düşünülmektedir. Aslında, Batı toplumlarında, özellikle ABD'de karikatürlerin tarih öğretiminde kullanılması genel olarak özendirilmekte ve ders kitapları içinde yer almaktadır. [3] Hatta karikatürlerin tarih öğretimi için görsel bir malzeme olarak kullanılmasının ötesinde, bu ürünleri tarihin yazılmasında birincil kaynaklar olarak kullanıldığı tarih çalışmaları da yapılmaktadır. Dışarıdaki örnekler bir tarafa, Türkiye bağlamında geçen birkaç yıl içinde yayınlanmış olan Palmira Brummet'in İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911 ve Tobias Heinzmann'ın Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu 1908-1914 isimli kitaplar Osmanlı İmparatorluğunun son dönemine, karikatürler üzerinden farklı bir tarih perspektifi ortaya koymaktadır.

Çalışmamız içinde bulunan karikatür ile tarih arasındaki ilişkiye değinmeden önce, bu malzemenin öğrenimde bilginin kalıcılığına yönelik katkısını aşağıda sunmuş olduğumuz tablo bağlamında değerlendirmek yararlı olacaktır. [4] Öğrenim konusunda bilinen bu klasik tabloda görüldüğü üzere, zamanın sabit kalması koşuluyla bilginin kalıcılığı öğrenim-öğretim sürecinde uygulanan materyallere bağlı olarak "gördükleri" faktörü ile artmakta ve

Duyu Organlarına Göre Bilgilerin Kalıcılık Oranları

özellikle "söyledikleri" ile, yani öğrencilerin ders ortamında fikirlerini açıklayıp tartıştıkları zaman bu kalıcılık daha da artmaktadır.

2. KARİKATÜR VE TARİH

"Yüzyılın ötesinden birkaç kırık dökük çizginin, zamanının en önemli haberleri ve yorumları ile yüklü olarak, günümüze"

kadar diriliğinden ve içtenliğinden hiçbir şey yitirmeden gelebilmiş olmasını bir mucize saymak gerekiyor. Çizerine büyük sorumluluk getiren, ufak bir sanat diye nitelenen karikatürün işte bunu başarabildiğine tanık oluyoruz” [5].

Tan Oral

İtalya’da Rönesans ile birlikte aydınlanmanın bir parçası olarak ortaya çıkan karikatür Latince “carricare” yani yüklemek, hücum etmek anlamını taşıyan bir kökten gelmiş ve zaman içinde mizah ile çizgilerin birleşiminden doğan, eleştiri yüklü bir ürün olarak günümüze ulaşmıştır [6]. Sosyolog Abraham A. Moles, Hıfzı Topuz’un Karikatür ve Toplum adlı kitabının giriş kısmında karikatürün tanımını şöyle yapmaktadır:

Karikatür bir durumun özüdür. Gereksiz, yararsız olanın bir cümleye, bir tutuma, bir düşünceye bir konuya indirgenmesidir. Karikatür evrensel hedefler, gerçekliğin bir tür şemalaştırılmasıdır... Karikatür günlük yaşamın bir enstantanesi, bir mikro-sahnedir. Burada çoğu zaman resimle yazı birbirini tamamlar. Karikatür yaşamın anahtar anını yakalar ve kavrar. Belirli bir durumun keskin bir algısına sahip olmak, çizerin temel erdemidir [7].

Kültürel bir ürün olan karikatürün malzemesi temel olarak insan ve insanlara ait pratiklerdir. Bununla birlikte karikatür, insanların, kurumların, toplumların ve ülkelerin yanlışlarını, gelişmelerini ve alışılmadık yönlerini ele alarak işler, yorumlar, eleştirir ve mesaj olarak tekrar insanlara yansıtır. Karikatür yapısı gereği ele aldığı kişileri ve olayları işlerken mutlaka abartır, bozar ve gülünçleştirir. Bu özellik karikatürün mizahî yapısının kaçınılmaz bir sonucudur. Bununla birlikte, karikatürler vermek istediği mesajın iletimini ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için toplum tarafından bilinen sembelleri ve stereotipleri yaratmakta ve kullanmaktadır.

Siyasî karikatür ile tarih arasındaki ilişkiye kısaca değinecek olursak, her şeyden önce karikatürlerin, toplumda yaşanan güncel ve siyasal olayları, politikacıları, ülke yöneticilerini, dünyadaki siyasî gelişmeleri ve uluslararası ilişkileri konu edinen, günlük gazetelerde ve haftalık mizah dergilerinde düzenli ve sürekli olarak yer alan ürünler olduğunu ve bu yapıyla haber taşıma ve

iletme özelliği göstererek tarihe tanıklık ettiğini söyleyebiliriz. Hıfzı Topuz, karikatür ve tarih arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

“Geniş açıdan baktığımızda gazete karikatürçüsü bir tarih yazardır. Siyasal entrikalar, üçkâğıçlıklar, yolsuzluklar, işkence olayları, gençliğin savaşımları, barışı koruma çabaları, bağnazlıklara karşı direnişler... Bunların hepsini karikatürçüler tarihe geçiriyorlar. On dokuzuncu ve yirminci yüzyılda pek çok ülkede yaşanan olayların en canlı belgelerini karikatür albümlerinde, dergilerde ve gazetelerde buluyoruz.” [8]

Charles Baudelaire’e göre “İnsanlığı sarsan, ciddi ya da havai, ulusal zihniyete ilişkin ve moda olan tüm politik ve dinsel olaylarla ilişki içinde” olan karikatür “tarihçinin, arkeologun ve hatta filozofun dikkatine değer bir niteliktedir; bu tür karikatürler, ulusal arşivlerde ve insan düşüncesinin biyografik kayıtlarında yer almalıdır”[7]. Popüler kültür çalışmaları içinde bulunan “zeitgeist”[9]. yani “zamanın ruhu” kavramından hareket edecek olursak; karikatürler, popüler yapıları gereği üretildikleri dönemin toplumuna ait inançları, değerleri ve düşünceleri içinde barındırarak, halkın genel eğilimleri ve düşünceleri hakkında önemli ipuçları sunarlar. Bu bağlamda siyasî karikatürleri, incelenen dönemin ruhunu yansıtan canlı kanıtlar olarak değerlendirmek mümkündür. Bu karikatürler, göstergebilim olarak tanımlanan yöntem ile çözümlenerek okundukları, yani yorumlandıkları zaman gerek resmî tarihe, gerekse toplumsal tarihe ilginç ve alternatif metinler oluşturabilmektedirler. Kuşkusuz böyle bir açılım, hem tarih referanslarımızı zenginleştirecek hem de tarih öğretimi bağlamında öğrenciler için cazip ve aktif olarak katkıda bulunabilecekleri bir ortam sağlayacaktır.

Ancak unutulmamalıdır ki, karikatürlerin tarihe ait kesin ve objektif kanıtlar olduğu söylemek mümkün değildir. Kuşkusuz kültürel bir metin olan karikatür, insana ait diğer birçok üretimde de olduğu gibi, içinde belli bir ideoloji taşımakta ve bu ideoloji gerek çizerinin dünya görüşüne, gerekse yayınlandığı araca (dergi-gazete) bağlı olarak gelişmektedir. Elbette karikatürün yaratıcısı olan karikatüristin kimliği ve dünyaya bakış açısı, olayları algılaması ve yansıtması açısından önemlidir. Siyasal karikatürçüler çizgi becerileri dışında iyi bir gazeteci gibi siyasal bir düşünce sahibi olmak ve toplumsal olayları yakından takip etmek

zorundadırlar. Bu alanın en tanınmış karikatüristlerinden Ali Ulvi Ersoy, siyasi karikatürçünün, ekonomi, bilim, politika, felsefe, tarih, edebiyat konularında bol kitap okuması ve arşiv oluşturması gerektiğini belirtmektedir [7].

3. SINIFTAKİ KARİKATÜRLER

Bu çalışma başlığında bulunan "Tarih Öğretiminde Yardımcı Metinler" sözlerinde karikatür için "metin" kelimesini kullanmamızın nedeni, çizgilerden oluşan bu malzemelerin de diğer yazılı belgeler gibi okunabileceğini, yorumlanabileceğini ve bunlar üzerinden çıkarsama yapılabileceğini vurgulamaktır. Bu görsel malzemeleri oluşturan "çizgileri", tarihsel açıdan değerlendirecek olursak, tarih öncesi insanların yaşamları ile ilgili olguları mağara duvarlarına yapmış oldukları çizgilerle anlattıklarını, bir anlamda yazıdan önce çizginin var olduğunu söyleyebiliriz. Karikatürlerin çözümlenmesinde kullanılacak bir yaklaşım olarak "göstergebilim" üzerinde kısaca durmak yararlı olacaktır. Göstergebilim, İsveçli dilbilimci Ferdinand de Saussure'un dilbilim üzerine yapmış olduğu çalışmaların bir parçası olarak 20. yüzyılın başlarından itibaren tanınmaya başlamış ve başta sosyoloji, psikoloji ve antropoloji olmak üzere sosyal bilimlere ait birçok akademik disiplin bu yaklaşıma ilgi göstermiştir. Göstergebilim (semyoloji, semiyotik), basit bir ifadeyle, insanın çevresini kuşatan nesnelere/olayların belirli yöntemler ile tanımlanması ve çözümlenmesine yönelik çalışmalar bütünüdür. Göstergebilim, herhangi bir fiziksel göstergesi olan ve görüntüsünün ötesinde bir anlamı işaret eden nesnelere/olguları çözümlenerek anlamlandırılmaya yardımcı olur. Buna göre bir görsel malzemeyi, bunu konumuz içinde somutlaştıracak olursak karikatürü, önce parçalarına ayırarak bilimsel tanımla "göstergelerini" ortaya çıkarmamız gerekmektedir. Gösterge iki kısımdan oluşur; birincisi "gösteren" olarak tanımlanır ve karikatürdeki nesnelere ilk anlamlarını, daha doğrusu fiziksel olarak "ne" olduklarını ifade eder. İkincisi ise "gösterilen" olarak tanımlanır ve karikatürdeki "gösterenlerin" fiziksel görüntülerinin ötesinde işaret ve temsil ettikleri anlamları ifade eder. Karikatürün çözümlenmesindeki ilk adımı oluşturan bu süreç öğrencilerin göstergelerin saptanmasında düşünce ve görüşlerini aktif bir biçimde ifade etmeleriyle sağlanabilir. Örneğin, bir tepegöz ya da barkovizyon ile sunulan (hatta fotokopi ile sınıfa dağıtılan) karikatürlere öğrencilerin bir-iki dakika süreyle bakmaları istenebilir ve sözlü olarak görüşleri sorulabilir. Bu uygulama için

sınıf ikiye ya da 5-6 kişilik gruplar halinde bölünerek, öğrencilerin önce kendi aralarında birkaç dakika tartışmaları ve kendilerine verilecek bir çalışma tablosu ile "gösteren" ve "gösterilenleri" bir liste halinde yazmaları önerilebilir. Özellikle "gösterilenlerin" tanımlanması aşamasında, yani karikatürdeki nesnelere/ kişilerin neyi temsil ettiklerinin belirlenmesinde, öğrencilerin birbiriyle çelişen farklı görüşleri sunmaları mümkündür. Bu noktada tüm farklı görüşlerin alınıp sınıf ile birlikte ortak bir sonuca varılmaya çalışılır, ancak öğrencilerin cesaretinin kırılmaması için farklı ya da aykırı görüşler de dikkate alınmalı ve değersiz kabul edilmemelidir. Gösteren ve gösterilenlerin tanımlanmasının ardından "anlamlandırmaya" gidilir; yani karikatürün özde verdiği mesajın ne olduğu belirlenmeye çalışılır. Karikatürün mesajının çözümlenmesi bu uygulamanın en önemli noktasını oluşturur. Öncelikle, karikatürün kendi bağlamı içinde verdiği mesaj üzerinde sınıf ile birlikte genel bir varsayımına ulaşılabılır ve ardından, işin can alıcı kısmına gelinir. Bu işlem, karikatürün verdiği "mesaj" ile döneme ait tarihsel olaylar/olgular arasında bağlantıların kurularak çelişen ya da örtüşen tarafların açığa çıkarılması ve bir senteze ulaşılmaya çalışılmasıdır. Diğer bir ifade ile, karikatürün yaptığı saptama ile, tarih kayıtlarında geçen ya da ders kitaplarında anlatılanların karşılaştırılmasıdır. Karikatürün yansıttığı mesaj ile ders kitabında işlenen konu genellikle uyum içinde olsa da, bunlar her zaman örtüşmeyebilir. Zaten bu yaklaşımın bir amacı da, öğrencilerin aktif katılımları ile tarihe ait bir olguyu farklı açılardan, (hatta karşıt açılardan) çok boyutlu olarak ele almak ve tartışma yapılmasını sağlamaktır. Bunun için derste işlenecek konuyla ilgili birbirinden farklı/karşıt görüşleri yansıtan karikatürlerin kullanılması yararlı olacaktır. Böylece farklı mesajları içeren karikatürlerin sunduğu çelişkili görüşler öğrencileri karşılıklı tartışmaya götürebilecek ve "akademik çelişki" olarak tanımlanan, öğrencilerin "kendi görüşlerini hararetle savundukları ve bunu yaparken öğrenme sürecine yoğun bir biçimde kendilerini verebilmelerini" sağlayacak bir ortam söz konusu olabilecektir[10]. Kuşkusuz, farklı / karşıt yaklaşımları ve açılımları içeren örnekler, uygulama aşamasında daha fazla sayıda öğrencinin ilgisini çekecektir

Karikatürlerin seçiminde dersi veren öğretmenin rolü önemlidir. Derste kullanılacak olan karikatürler öğretmen tarafından önceden seçilmeli ve üzerinde hazırlık yapılarak dersin konusu ile ilgili olarak temel bir ön çalışma

yapılmalıdır. Uygulama aşamasında en önemli noktalardan birisi, klasik tarih anlayışından farklı olarak, ders esnasında görsel malzemenin öğretmen tarafından anlatılması değil, öncelikli olarak öğrenci tarafından algılanıp yorum yapmasına fırsat verilmesi ve öğretmenin “öğreten” ve “belirleyen” rolünden çok, katalizör bir yapı içinde “yönlendirici” olması gerekliliğidir. Karikatürler, dersin anlatılması aşamasında ele alınabileceği gibi, dersin son beş on dakikası içinde o gün işlenen konunun kısa bir tekrarı, gözden geçirilmesini gerçekleştirmek amacıyla kullanılabilir. Bu seçim, konuya ya da sınıfın durumuna göre öğretmen tarafından belirlenebilir. Derste incelenecek olan karikatürlerin işlenecek olan konuyla ilişkisi dikkatli seçilmelidir. Çünkü buradaki amaç karikatürler üzerinden somut gerçeklere ulaşmak değil, dersin konusu hakkında pekiştirici ve öğrencinin tartışmasına imkân sağlayarak, bilginin kalıcılığını ve işlevselliğini arttırmaktır. Dolayısıyla, ders kitaplarının seçimi gibi, sınıfta kullanılacak karikatürlerin seçimine özen gösterilmesi gerekmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi karikatürler de diğer birçok metin/eser gibi, çizerinin/yazarının dünya görüşü ve politik duruşu ile yakından ilişkilidir. Tarihte devlet politikalarını destekleyen propaganda niteliğinde son derece taraflı karikatürler ya da tam tersi konumda olan örneklere de rastlamak mümkündür. [11]

Siyasî karikatürlerin tarih derslerinde kullanılmasının bir diğer işlevi ise, incelenen döneme ait olguları/olayları yansıtmının yanı sıra, içinde bulunulan zamana da ışık tutabilmesi ve öğrencinin konu hakkında dünden bugüne yaşanan süreci kavramasına (bir açıdan *tarih bilincinin* oluşmasına) yardımcı olabilmesidir. Eğer karikatürün ele aldığı konu ve verdiği mesaj bugün için geçerliliğini hâlâ koruyorsa, bu, geçmişteki bir olayın/olgunun hâlâ devam eden bir süreç olduğunu ya da bir şekilde tekrar ettiğini gösterebilir. Karikatür üzerinden yapılabilecek böyle bir tartışma, ele alınan konunun tarihsel süreç açısından devamlılığını ortaya koyarak geçmişten bugüne bir paralellik kurulmasına yardımcı olabilir.

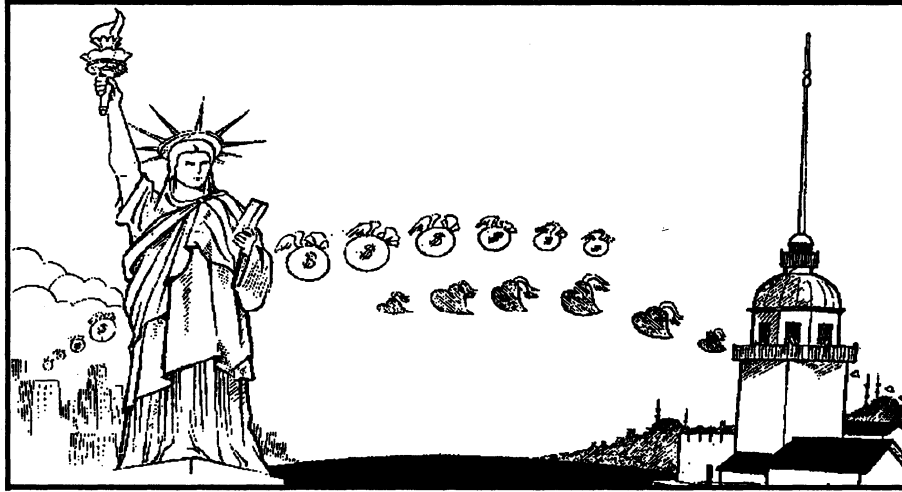
4. ÖRNEK MALZEMELER VE ÇÖZÜMLEME

Karikatürlerin çözümlenmesine ve tarih ile olan bağlantılarını örneklemek amacıyla, İkinci Dünya Savaşı'nın (1939-1945) hemen ardından dünya konjonktüründe yaşanan siyasî gelişmelere paralel olarak Türkiye'nin ABD ile yaklaşması ve bu çerçevede almaya başladığı

Amerikan yardımları konusunu ele almayı uygun gördük. Bilindiği üzere Soğuk Savaş (1945-1990) olarak da adlandırılan bu dönem, ABD ve Sovyet Rusya arasında temelde kapitalizm ve komünizm ideolojilerinin çatışmasına dayalı bir dünya mücadelesine sahne olmuştur. ABD, yayılcı olarak nitelediği Sovyet Rusya ve komünizme karşı başlattığı “çevreleme” politikasını Truman Doktrini (1947) ile şekillendirerek başta Türkiye ve Yunanistan olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine askerî ve ekonomik yardımlar yapmaya başlamıştır. ABD, yardımlar aracılığıyla Türkiye'yi Sovyet Rusya'ya karşı güçlendirmeyi ve kendi politikası bağlamında yanına çekmeyi amaçlamıştı. Dönemin Türk devlet adamları bir dünya gücü olan ABD ile yakın işbirliği içine girmeyi ve bu çerçevede yardımlar almayı son derece olumlu görmüş ve memnuniyetle kabul etmiştir.[12] Amerikan yardımları ile başlayan bu süreç, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur.

Amerikan yardımlarını ele alan ve dönem içinde yayınlanmış olan üç karikatür uygulama çalışmamızın örneklerini oluşturmaktadır. Bu karikatürlerin, Amerikan yardımlarına üç farklı bakış açısı (olumlu, olumsuz ve daha tarafsız) sunduğu düşünülmektedir. Aşağıda görülen ve diğer örneklere göre Amerikan yardımlarına bakış açısının daha tarafsız olduğu varsayılan ilk karikatür, diğer karikatürler için önerebileceğimiz bir çözümleme tablosu ile sunulmaktadır. Tablonun sol tarafında bulunan genel sorular, derslerde kullanılabilir karikatürler için kullanılabilir. Bu sorular, karikatürlerin içeriğine göre öğretmen tarafından artırılabilir ve başka sorular eklenebilir. Örneğimizde bu sorulara verilebilecek cevapları sağ tarafa kısaca yazdık ve değerlendirmesini bir paragraf halinde tablonun altına ekledik.

AKBABA, 2 Nisan 1947

Amerika ile Türkiye arasında : Gelenler, Gidenler !..

Karikatür Çözümleme Tablosu

	Gösteren	Gösterilen
<ul style="list-style-type: none"> • Karikatürde bulunan nesnelere/simgelere/göstergelere nelerdir ve neyi ifade etmektedir? • Bu nesnelere yapılarını ve karikatürdeki konumlarını göz önünde bulundurunuz <ul style="list-style-type: none"> • büyüklük/küçüklük • önde/arkada • sağda/solda/üstte/altta • simge/stereotip 	<ul style="list-style-type: none"> • Özgürlük Anıtı • Kızkulesi • "Kanatlı Dolar" Keseleri • "Kanatlı Kalpler" • Gökdelenler • Camiler • Bulutlar 	<p>Amerika, özgürlük, Batı Türkiye, Doğu, mistizm Amerikan yardımları, para (Dolar) Türkiye'nin sevgisi, hayranlığı, dostluk, sadakat Kapitalizm, zenginlik, gelişmişlik, güç Din, İslamiyet, maneviyat Genişlik, doygunluk</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Karikatür hangi tarihte yayınlanmış ve hangi olayı/konuyu ele almaktadır? 	<p>2 Nisan 1947 tarihli bu karikatür, ABD Başkanı Harry Truman'ın 12 Mart 1947 yılında ilan ettiği Truman Doktrini'ne referans yapmaktadır. Bu doktrin, ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye askerî yardım yaparak Sovyet Rusya'ya karşı desteklemesi ve aynı zamanda Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir sürecin başlangıcını yansıtmaktadır.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Karikatürün altyazısı neyi ifade ediyor? Mizah ya da ironi taşıyor mu? Altyazı ile karikatürdeki çizimler anlam açısından uyuyor mu? 	<ul style="list-style-type: none"> • Karikatürün altyazısı, çizimlerde anlatılanları doğrudan yansıtmaktadır. 	
<ul style="list-style-type: none"> • Karikatürde çizilmiş karakterler arasında tanıdıklarınız var mıdır? Varsa kimlerdir, yüz ifadelerini, duruşlarını betimleyiniz. 	<p>Bu karikatürde herhangi bir kişi ya da karakter yoktur.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Karikatür ele aldığı konu hakkında olumlu/olumsuz ya da övücü/eleştirel bir görüş yansıtıyor mu? Güç ilişkileri ve temsiller nasıl yansıtılmıştır? 	<p>Karikatür, Amerikan yardımları bağlamında genel bir tutum izlemekle birlikte, Özgürlük Anıtı'nın Kızkulesi'ne göre daha büyük ve belirgin olması, ABD'nin Türkiye'ye göre daha güçlü bir temsil ile yansıtıldığını göstermektedir.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Karikatürün mesajı nedir? Bu mesaj diğer tarihsel kaynaklar ile örtüşüyor mu? Tartışınız. 	<p>Karikatür, Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir sürecin başlangıcını açık bir biçimde ortaya koyarak, Amerikan yardımları karşılığında Türkiye'nin dostluğunun ve güvenin var olacağını ve bir anlamda karşılıklı çıkarların söz konusu olduğu düşüncesini yansıtmaktadır.</p>	

Bu tablodan hareket ederek karikatürün çözümlemesini şu şekilde yapabiliriz. Karikatürün sol tarafında bulunan Özgürlük Anıtı Amerika'yı temsil ederken, sağ taraftaki Kızkulesi Türkiye'yi simgelemektedir. Karikatürde, Amerikan yardımları "kanatlanmış" dolar keseleri şeklinde, Özgürlük Anıtı'nın arkasında bulunan ve gelişmişliği (aynı zamanda kapitalizmi ve zenginliği) simgeleyen gökdelenlerden Türkiye'ye doğru geldiği görülmektedir. Buna karşılık, küçük (tek katlı) evlerin ve camilerin bulunduğu Türkiye'den "kanatlanmış" kalpler Amerika'ya doğru gitmektedir. Karikatürün yorumunu biraz keskinleştirerek, Amerika'nın Türkiye'nin sevgisini (sadakatinin ve güvenini) para karşılığında satın aldığı görüşünü ve eleştirisini getirebiliriz. Bununla birlikte karikatürün temelde ortaya koyduğu görüşün, Amerika'dan gelen yardımlar (dolarların) ile Türkiye'den giden sevgi (sadakatinin) ve dostluğun (güvenin) karşılıklı olduğunu söylemek mümkündür. Karikatürde yansıtılan bu görüntünün, Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerin temel yapısını oluşturduğunu kolaylıkla ifade edebiliriz. İkinci Dünya Savaşı sonrası iki ülke arasında gelişen ilişkilerin yeni bir yapılanmaya dönüştüğü bir dönemin ruhunu yansıtan karikatürün ortaya koyduğu perspektifin, şu an içinde bulunduğumuz dönemdeki (ya da geçen altmış yıl zarfındaki) ikili ilişkiler için de geçerli olabileceğini söylemek mümkündür. 1947 yılında yayınlanmış olan bu karikatürün ortaya koyduğu mesajın günümüzde hala geçerliliğini taşıyor olması, bu malzemenin Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilere yönelik temel bir görüşü yansıttığını söyleyebiliriz.

Yan tarafta görülen ve aynı dönem içinde yayınlanmış olan ikinci karikatürümüzde[13] ise, Amerikan yardımları oldukça olumlu bir bakış açısı içinde yansıtılmıştır. Karikatürde çiftçi kıyafetleri içinde çizilmiş olan dönemin Başbakanı Recep Peker, gökyüzünde bir bulut olarak yansıtılmış olan Sam Amca'nın dolar işaretleri ile simgelenen yağmurları Türkiye üzerine yağdırması karşısında oldukça sevinmekte ve bu yardımları "mübarek" olarak tanımlamaktadır. Amerika'yı temsil eden Sam Amca'nın âdeta ilahî bir güç gibi gökyüzünden yağmur yağdırması, buna karşılık Türkiye'yi temsil eden başbakanın kollarını açıp bu yağmurların topraklarına daha fazla yağmasını istemesi Amerikan yardımları ile ilgili son derece olumlu bir perspektifi ortaya koymaktadır. Karikatür, ABD yardımlarının ve buna bağlı olarak gelişen işbirliğinin Türkiye için son derece yararlı olduğu düşüncesini

Bahar Yağmuru.

Şeytan, 21 Mart 1947

Recep Peker: Yağ mübarek, yağ!

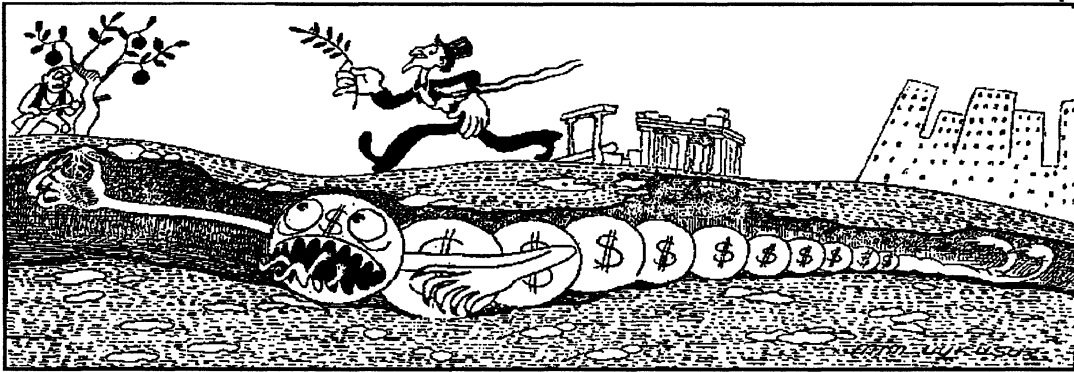
yansıtırken, aynı zamanda dönemin siyasî iktidarını açık bir biçimde desteklemektedir. Amerikan yardımları konusunda olumsuz bir bakış açısı sunan ve aynı dönem içinde yayınlanmış son örneğimizde ise Amerikan yardımı, dolar keselerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir canavar olarak yansıtılmakta ve bu canavar sağ tarafta görülen ve kapitalizmin simgeleri olan gökdelenlerin altından, yani ABD'den yola çıkarak önce Yunanistan'ın simgesi olan Akropolis'in, ardında Türkiye'nin altını oymaktadır. Karikatürde, Amerikan yardımları bir canavar gibi yerin altını oyarken, üst tarafta Amerika'yı temsil eden Sam Amca elinde bir zeytin dalı ile Türkiye'ye barış getiren bir figür olarak görülmektedir. Yani, Amerika açıkladığı doktrin ve politikalarla Türkiye'yi desteklediğini söylerken, gerçekte ülkenin kontrolünü ele geçirmektedir. Karikatürün ortaya koyduğu mesaj oldukça açıktır ve Amerikan yardımları, düşünüldüğünün aksine Türkiye'ye refah ve barış getiren bir unsur değil, tam tersine ülkenin güvenliğini ve varlığını tehdit eden bir müdahaledir.

Örneklediğimiz bu üç karikatürü yan yana getirdiğimiz zaman 1947 yılında ABD'nin dış politikasına yeni bir açılım getiren Truman Doktrini ve sonrasında Türkiye'ye gelmeye başlayan Amerikan yardımları ile ilgili üç farklı

görüş ortaya çıkmaktadır. İlk karikatürümüzde Amerikan yardımları ile Türkiye'nin dostluğu arasında bir denge ve bir açıdan karşılıklılık yansıtılırken ikinci karikatürde Amerikan yardımları ülkenin topraklarına yağın bereketli yağmurlar olarak tanımlanmakta ve son derece olumlu bir görüş yansıtılmaktadır. Ancak son karikatürümüzde, bu yardımlar bir canavar olarak olumsuz simgelenmekte ve ülkenin varlığını tehdit eden bir unsur olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte **Malumpaşa** [14] dergisi bu ve buna benzer karikatürler

uygulamaların, mizahı ve karikatürü sınıfa taşıyarak tarih dersini renkli bir hale getirdiğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, bu tip bir uygulama sayesinde öğrenci merkezli bir yaklaşım sergilenerek, öğrencilerin öğretim süreci içine aktif olarak girmeleri, bazen de tarihi yeniden "kurmaları" söz konusu olabilmektedir. Çünkü böyle bir çalışmada, öğrencinin elde edeceği bilgilerin, ulaşacağı yorumların önceden tüm ayrıntılarıyla belirlenmesi söz konusu değildir, öğrenci elindeki malzemenin çözümlenmesi sırasında

MÂLUM PAŞA, 26 Eylül 1947

Sureti haktan görünen Amerikan yardımı

yüzünden zaman zaman iktidar tarafından açılan davalar ile kapatılmış ve yazarları/çizerleri hapse gönderilmiştir. Çünkü bu bakış açısı, dönemin iktidarının politikalarının tam tersi görüşleri yansıtmaktaydı.

Kuşkusuz, bu farklı üç görüşün de doğru tarafları vardır. Amerikan yardımları ülkenin o dönemde savunmasına ve ekonomisine katkıda bulunmuştur, ancak ilerleyen yıllarda Türkiye'nin dış politikasında Amerika'nın etkinlik kazanmasına neden de olmuştur. Karikatürlerde sunulan görüşlerin o dönemin toplumunun Amerikan yardımlarına göstermiş olduğu tepkilerin bir yansıması olarak da değerlendirmek mümkündür. Bu karikatürlerin çözümlenmesinde ve ortaya koyduğu farklı bakış açılarının öğrencilerin katkıda bulunduğu bir ders ortamında tartışılması, bu konuyla ilgili öğretilen bilgilerin daha kalıcı ve işlevsel olmasına yardımcı olacaktır.

5. SONUÇ

Sonuç olarak, tarih öğretiminde en önemli unsurların başında tarihin özendirilmesi ve sevdirilmesi gelmektedir. Bunu sağlamak için tarih, öğrenilmek zorunda kalınan bir olgu olmaktan çıkartılıp, öğrenciler için çekici bir kültür dersi haline dönüştürülmedir. Bu çalışmada sunduğum örneklerin ve

bilgiyi ve yorumu üretecektir. Kuşkusuz, Türkiye'nin zengin mizah geçmişi ve tarihinin her döneminde etkili olan karikatür dergilerinin bulunması, bu makalede vurgulanmaya çalışılan yaklaşım için yeterli kaynak malzeme sağlayacaktır. Gerek yayınlanmış karikatür albümlerinden yapılacak seçmeler, gerekse kütüphanelerde bulunan geçmiş döneme ait mizah dergilerinin taranması bu kaynaklara kolaylıkla ulaşılabilirliği sağlayacaktır. Hatta, öğrencilerin bu tür araştırmalara yönlendirilmesi, öğrencinin bizzat gidip "tarihsel malzemeyi" toplaması ve derse katkıda bulunması, tarih öğretimini daha renkli hale getirecektir.

Öğrenci merkezli yapılan ve görsel malzemeyi ön plana çıkartan bu tür uygulamaların, öğrencilerin kapasitelerini üst sınıra çıkartıp, yaratıcılıklarını harekete geçirerek bilgi üretim süreci içinde yer almalarını sağlayacağını söylemek mümkündür. Ayrıca, eğitim sosyolojisi ve eğitim psikolojisi açısından değerlendirildiğinde tarihin kurgulanması, ders saati içinde yeniden inşa edilmesi, kendi ürettiği fikir ve görüşlerle katkıda bulunması öğrencinin özgüvenini arttıracaktır. Böylece tarih eğitimi "olup bitmişin ezberlenmesi" olmaktan çıkacak, her bireyin tarihsel malzeme kullanarak oluşumuna katkıda bulunduğu bir süreç olarak

yaşanabilecektir. Böylece, öğrenciler tarih karşısında aktif olabilmenin keyfini ve sorumluluğunu da yaşayacaklardır. Eğitim ve tarih bilinci açısından bu küçümsenmeyecek bir kazançtır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR / NOTLAR

1. Kierkegaard, Søren (2000). The Essential Kierkegaard. Ed. Howard V. & Edna H. Hong. Princeton, NJ: Princeton University Press, 12.
2. Türk Felsefe Kurumu'nun 1975'teki "Türkiye'de Tarih Eğitimi" başlıklı sempozyumu bu anlamda bir ilki oluştururken, uzun bir aradan sonra Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın DEÜ Eğitim Fakültesi ile ortak düzenlediği "Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları" sempozyumunun (1994) bu alanda yakın dönemde yapılan çalışmaların başlangıcını oluşturduğunu söylemek mümkündür.
3. ABD'nin Milli Arşivler ve Kayıtlar Kurumu yayınladığı kitaplarda ve arşivlerini sunduğu resmî web sitesinde (National Archives and Records Administration, www.nara.gov), özellikle ortaöğretim kurumlarında tarih öğretiminde kullanılmak üzere geçmiş yıllara ait siyasî karikatürler ve bunların eğitim alanında kullanılmasına yönelik örnek uygulamalar barındırmaktadır.
4. Bu tablo, ABD Texas Üniversitesinde yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Demirel, Özcan. (2000). Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı. (2.baskı), İstanbul: Pegem Yayınları, 47-48.
5. Ak, Behiç ve Tan Oral. (ed.). (2003). Fantazya Çok Para Yok: Karikatürlerle Bir Borç Ekonomisinin Tarihi (1874-1954) İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, iii.
6. Şenyapılı, Önder. (2000). Karikatür ve İletişim, Ankara: Karikatür Vakfı Yayınları, 5.
7. Topuz, Hıfzı (1986). Karikatür ve Toplum, Eskişehir: Anadolu Üni. Basımevi, 3, 10, 25.
8. Topuz, Hıfzı "Ali Ulvi Ersoy ve Siyasal Karikatür". Karikatür ve Siyaset. Ankara: Karikatür Vakfı, <http://www.nd-karikaturvakfi.org.tr/katalog/2001.htm>. (Mart 2005).
9. Almanca bir terim olan "zeitgeist", yani zamanın ruhu kavramı, tarihin belli bir döneminde bir toplumun sahip olduğu inançlar ve değerler sistemi ile oluşan düşünce yapısını tanımlamak için kullanılmaktadır. Nachbar, Jack ve Kevin Lause. (1992). Popular Culture: An Introductory Text. Bowling Green: BGU Popular Press, 4.
10. Açıkgöz, Kamile Ün (1995). "Tarih derslerinde Öğrencileri Güdüleme Stratejileri". Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Sempozyumu. (Yay.Haz. Salih Özbaran) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 313-329.
11. Siyasî karikatürlerin siyasî otorite tarafından doğrudan ve propaganda amaçlı olarak kullanıldığı zamanlar genellikle savaş dönemleri olmuştur. Bunun en tipik örneklerinden bir tanesi, Birinci Dünya Savaşı'nda Alman yönetimi tarafından halkın savaşa destek vermesini sağlamak, moralini yüksek tutmak ve umut yaratmak için karikatürlerin kullanılmasıdır. Göçek, Fatma Müge (1998). **Political Cartoons in the Middle East**. New Jersey: Princeton University, p.5.
12. Sander, Oral. (1979). Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964. Ankara: Ankara Ü.Y. 27-28.
13. Bu karikatür iktidar yanlısı *Şeytan* mizah dergisinde 21 Mart 1947 yılında yayınlanmıştır. Karikatür Levent Cantek'in kitabından alınmıştır. Cantek, Levent. (2001). Markopaşa Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi. İstanbul: İletişim Yayınları, 78.
14. Bu mizah dergisi aslında Markopaşa dergisinin bir devamı olarak yayınlanmakta idi. Markopaşa dergisi 1946 yılında Sabahattin Ali ve Aziz Nesin tarafından yayınlanmaya başlanmıştır. Konularını Türk-Amerikan ilişkileri, karaborsa, hayat pahalılığı ve diğer siyasî gelişmelerden seçen dergi, sol eğilimli bir yapı içinde siyasal hicvin en başarılı örneklerini sunmuştur. O dönem içinde 60 bin tirajı yakalayan dergi dönemin iktidarının baskılarına maruz kalmış ve Markopaşa olarak ancak 11 sayı yayımlanabilmiştir. 1950 yılına kadar her kapatılışın ardından yeni bir isim ile, Merhumpaşa, Malumpaşa, Yedi Sekiz Hasanpaşa, Bizimpaşa gibi adlarla yayın hayatını sürdürmüştür. (Kaynak Ana Britannica, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1990).

DİĞER KAYNAKLAR

1. Acun, Fatma. (2004). "Görsellik ve Yakın Dönem Tarihi Araştırmalarda Kullanımı". Kebikeç, S. 18, s.95-118
2. Erdem, Murat. (2005). "Türk-Amerikan Kültürel İlişkileri (1960-1980)" Danışman: Prof.Dr. Ayşe Lahur Kırtunç. (yayınlanmamış doktora tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
3. ---- (1999). "Türk-Amerikan Kültürel İlişkileri: 1945-1960 Döneminde Türkiye'de Yayınlanmış Siyasi Mizah Dergilerinde Amerika ve Türk-Amerikan İlişkilerinin Yansımaları" Danışman: Doç. Dr. Ayşe Lahur Kırtunç (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,
4. Heinzelmann, Tobias (2004). Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu 1908-1914. (çev. Türkis Noyan), İstanbul: Kitap Yayınevi.
5. Hünerli, Selçuk (1993). "Türkiye'de Gazete Karikatürünün Durumu ve Siyasi Karikatürün Söylemi". (basılmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
6. Kress, Gunther ve Theo van Leeuwen. (1996). Reading Images The Grammar of Visual Design. London ve NewYork: Routledge.
7. Lekesiz, Ömer (2003). Çizgi Sanatında Dil ve Mesaj. Ankara: Hece Yayınları.
8. McCarthy, Michael P. (1977). "Political Cartoons in the Classroom". The History Teacher. Vol.11, Sayı 1: 29-38. (www.jstor.org).
9. Özbaran, Salih (1995). "Neden ve Nasıl Tarih?". Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları.(Yay.Haz. Salih Özbaran). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. s25-33.
10. Press, Charles (1981). The Political Cartoon. Rutherford: Fairleigh Dickinson University Pres.
11. Rifat Mehmet (1998). XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
12. Regan, Colm, Scott Sinclair ve Martyn Turner (1988). Thin Black Lines Political Cartoons and Development Education. Birmingham: DEC.
13. Stradgling, Robert (2003). "Görsel Arşiv Malzemesini "Okumak". 20.Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli.(çev Ayfer Ünal). İstanbul: Tarih Vakfı. 91-104.